

Михайло САЛІЙ

КРЕМЕНЕЦЬКА РАЙОННА СИСТЕМА РОЗСЕЛЕННЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

В статті висвітлено особливості перебігу та результати процесу децентралізації на прикладі Кременецької районної системи розселення, що утворилася на базі поселень північної частини Тернопільської області. Проаналізовано структуру формування та адміністративний склад новоутворених територіальних громад Кременецького району, за кількістю та типом поселень, їх людністю та щільністю розміщення населення. Способом зіставлення шляхів сполучення з розташуванням населених пунктів виділено опорний каркас розселення території району та місце населених пунктів району в загальному опорному каркасі Тернопільської області. За допомогою зіставлення територіальних особливостей людності населених пунктів, щільності розміщення населення в розрізі території колишніх рад та перетинів шляхів сполучення встановлено основні ядра притягання населення. В результаті визначення транспортної доступності між центрами громад району, а також з найбільших населених пунктів громад до районного центру міста Кременець виявлено найбільш та найменш вигідно розміщені поселення за даною ознакою

Ключові слова: Тернопільська область, Кременецький район, децентралізація, адміністративний устрій, система розселення, територіальна громада, транспортна доступність.

Постановка науково-практичної проблеми. Актуальність та новизна дослідження. В процесі свого розвитку та функціонування, особливо на локальному рівні, системи розселення та окремі поселення, що є їх основними складовими елементами, зазнають періодичних трансформацій та перетворень. Зміни у конфігурації локальних систем розселення відбуваються внаслідок впливу різних соціальних, економічних та політичних чинників, а також як похідна можливого зростання або зниження функціональної значущості певних поселень, посилення чи послаблення різного роду зав'язків та розподілу функцій між ними. Зважаючи на постійну динамічність та багатоаспектність процесів пов'язаних із розміщенням населення, ця тематика дослідження є такою, що потребує постійного практичного вивчення та аналізу.

На даному етапі, основним чинником, що спрямовує та координує структурні зміни, які вже відбулися та продовжують відбуватися з системою розселення та поселенською мережею на різних її рівнях, слугувало запровадження та реалізація реформи децентралізації. Відповідний процес спрямований на підвищення ефективності організації просторового-адміністративного управління та сприяння сталому розвитку на різних рівнях.

Саме в контексті переформатування та трансформації міжрайонних внутрішньо обласних систем розселення, що відбулося як наслідок адміністративно-територіальної реформи в Україні, такі дослідження є особливо актуальними.

До проведення, реформи децентралізації на основі декількох адміністративних районів в межах області, виділяли системи міжрайонного

рівня, що зосереджувалися навколо одного з найбільших міст, яке здійснювало найбільший безпосередній вплив на всю систему. В залежності від розмірів області, у її складі можна було виділити декілька систем міжрайонного рівня. Відповідно поселення, що входили до складу окремого адміністративного району, та як наслідок мали між собою певний набір соціальних, економічних та господарських зав'язків, в сукупності виділялися як окремі системи розселення районного рівня. Центром такої системи виступало місто або селище міського типу що, було відповідно адміністративним центром району та зазвичай окрім адміністративних функцій, слугувало найбільшим господарсько-економічним, торгівельним та культурним центром районної системи розселення.

В наслідок зникнення колишніх районів як адміністративно-територіальних одиниць, колишні районні системи розселення також припинили своє існування. Відповідно можна констатувати зникнення колишніх районних систем розселення, та виникнення нових більш крупних вже на основі новоутворених районів, особливості структури та функціонування яких є новим полем для дослідження.

Метою даної статті, спираючись на викладене вище, є дослідження та аналіз територіальних особливостей розселення населення новоутвореного Кременецького району що сформований переформатуванням адміністративно-територіального устрою в контексті проведення реформи децентралізації, на основі районів північної частини Тернопільської області, та є основою Кременецької районної системи розселення.

Аналіз публікацій за темою досліджен-

ня. Оскільки, контексті свого існування та розвитку, системи розселення постійно зазнають різноманітних соціальних та економічних впливів, піддається реформуванню та переформатуванню, що відповідно призводить до періодичних змін у структурі розселення на різних рівнях системи та потребують постійного дослідження та аналізу. Вивченням понять «розселення» та «системи розселення», в різних аспектах та проявах, виступає предметом дослідження ряду науковців: В. Джамана, А. Доценка, Б. Заставецького, Л.Заставецької, І.Костащук, Д. Мальчикової, К. Мезинцева, К. Немець, Л.Немець, Я. Олійника, І. Пилипенка, Ю.Пітюренка, В. Покшишевського, К.Сегіди, О.Топчієва, О.Шаблія, В.Яворської, Н.Заблотовської, та інших.

Науковцями проводиться постійна робота як у напрямку вивчення теоретичних аспектів формування та функціонування систем розселення, так і щодо дослідження практичних особливостей їхнього розвитку та трансформації на різних рівнях та на прикладі різних регіонів держави.

Зокрема, роботу над встановленням методичних аспектів виділення міських поселень проводив Ю. Пітюренко (1974) [19]. Дослідження демографічних аспектів територіальних систем у своїй роботі здійснив В.Джаман (2003) [4]. Дослідження теоретичних та практичних аспектів територіальної організації розселення займався, а також вивченням особливостей динаміки та структури сільського розселення виконав А. Доценка (2010) [6,4].

Ще до старту адміністративної реформи, а далі вже і в період під час та після її реалізації, ряд науковців займалися дослідженням її можливого впливу на системи розселення на різних рівнях.

На прикладі Тернопільської області Л.Заставецька здійснювала аналіз принципів формування і механізмів функціонування нових територіальних громад і систем розселення, а також дослідження трансформації системи розселення регіону, в умовах реформування адміністративно-територіального устрою України (2008, 2013) [9, 8].

Дослідження особливостей формування та розвитку Хмельницької міжрайонної системи розселення проводила Н. Заблотовська (2013) [7]. Вивченням особливостей розселення населення у Харківській області з позицій системного підходу проводили К. Немець та П.Вірченко, та К. Кравченко (2015) [18]. Дослідженням формування територіальних систем розселення Миколаївської області у структурі Одеської міжобласної системи розселення

займалися В. Яворська та К. Коломієць (2015) [20]. Просторові особливості розселення населення Волинської області розглянуто в роботі В. Лажніка та С. Пугача (2017) [14]. Здійсненням класифікації територіальних громад як групових систем розселення за територіальними особливостями формування та розвитку займався В.Яценко (2017) [21]. Вивченням чинників та напрямків трансформації системи розселення регіону на прикладі Закарпатської області займалися М.Кучайло та М. Влах (2017) [11]. Принципи та динаміку утворення та об'єднання територіальних громад Херсонській області під час перебігу процесу децентралізації, а також проблематикою особливостей сільського розселення в контексті цього процесу розглядається в роботах І. Пелипенка та Г.Нападовської (2018, 2019) [16,17]. Особливості початку та перебігу адміністративної реформи та її вплив на систему розселення Запорізької області, трансформаційні процеси та структурні зміни що там відбувалися, в її наслідок у своїй роботі досліджували К. Мезенцев та К. Неліпа (2018) [15]. Аналіз змін в особливостях регіональних систем розселення, в контексті нового адміністративно-територіального устрою України здійснювали Л.Немець, К.Сегіда, К.Кравченко, Є.Телебенєва та Т.Погребський (2020) [2]. Трансформаційні процеси що відбувалися в результаті реформування адміністративно-територіального устрою з системою розселення Запорізької області вивчав К. Кобець (2021) [12]. Особливості формування локальних систем розселення Чернівецького району, Чернівецької області в контексті реформи децентралізації досліджували І. Костащук та М.Ячнюк (2022) [13].

Зміни які відбуваються в структурі систем розселення на різних адміністративно-територіальних рівнях, є надзвичайно динамічними особливо в сучасний період, та потребують постійного моніторингу до вивчення та аналізу, що як наслідок є постійно новим полем для виникнення нових актуальних наукових публікацій.

Викладення основного матеріалу. Відповідно до адміністративного поділу, що діяло на території України до проведення реформи децентралізації, в Тернопільській області функціонувало 17 районів в межах яких діяло 623 ради. На основі такого поділу в Тернопільській обласній або субрегіональній системі розселення, що територіально відповідає межах Тернопільської області, Л. Заставецька у своїх дослідженнях умовно виділяє три міжрайонні системи розселення, з центрами у найбільших містах області, Тернопільська - Тернопіль,

Чортківська - Чортків та Кременецька - Кременець[10]. Найбільшою міжрайонною системою виступає Тернопільська, другою за розміром Чортківська та третя Кременецька. В межах вказаних міжрайонних систем розселення виділялося 17 районних, центрами яких переважно були населені пункти – адміністративні центри колишніх районів. До складу Тернопільської міжрайонної системи розселення відносились 9 районних з центрами у містах Ланівці, Зборів, Терехів, Бережани та Підгайці, селищах Козова, Гусятин, Підволочиськ та Великі Бірки. До Чортківської міжрайонної системи розселення 4 районних з центрами у містах Монастириська, Чортків, Борщів, Бучач та Заліщики. До складу Кременецької міжрайонної системи розселення відносились 3 районних з центрами в містах Шумськ, Кременець та Збараж.

В наслідок проведення реформи децентралізації та об'єднання колишніх районів, тепер в межах Тернопільської області замість 17 функціонує три райони Тернопільський, Чортківський та Кременецький. Тепер на основі, колишніх трьох міжрайонних систем розселення, що зосереджувалися навколо найбільших міст, виникли три великі районні системи. Центрами таких систем стали три найбільші населені пункти області які до цього були центрами міжрайонних.

Новоутворений Кременецький район (з адміністративним центром у місті Кременець) займає північну частину Тернопільської області, до його складу повністю увійшли території колишніх Кременецького, Лановецького та Шумського районів, а також північна частина Збаразького району (рис.1.).

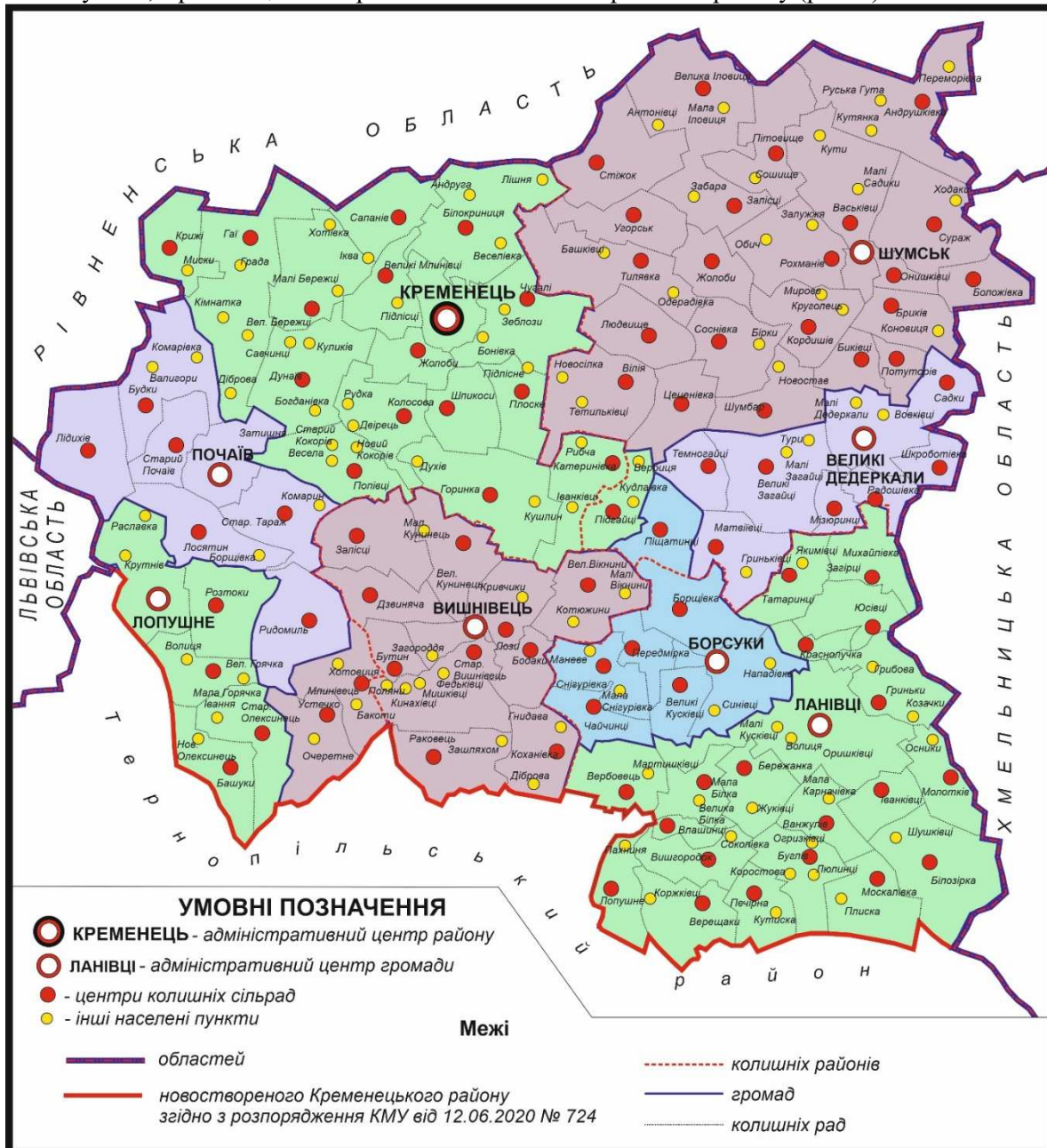

Рис. 1. Адміністративний поділ Кременецького району

Територія місцевих рад (міських, селищних та сільських) колишнього Кременецького району була розподілена між п'ятьма новоутвореними громадами:

- У Кременецьку громаду – увійшли місто Кременець як адміністративний центр громади та 43 сільських поселень;

- В Почаївську громаду – увійшли місто Почаїв та 11 сіл;

- В Лопушнянську громаду – увійшло 11 сіл;

- У Вишнівецьку громаду – увійшли села Млинівець, Хотовиця, Бокоти, Устечко та Очеретне.

Територія колишнього Шумського району була розділена між чотирма новоутвореними громадами:

- В Шумську громаду – увійшли місто Шумськ як адміністративний центр громади та 43 сільські населені пункти;

- До Кременецької громади приєднано села Підгайці, Кудлаївка та Вербиця;

- На території південної частини колишнього району утворено Великодедеркальську громаду у складі 13 сіл з адміністративним центром в селі Великі Дедеркали;

- Село Піщатинці, що знаходиться на півдні колишнього Шумського району увійшло до складу Борсуківської громади.

Територія колишнього Лановецького району була розділена на дві новоутворені громади:

- До складу Лановецької громади увійшла південно-східно частина колишнього району у складі міста Ланівці що стало адміністративним центром громади та 40 сіл;

- Борсуківську громаду з адміністративним центром в селі Борсуки та 9 сільських населених пункти, також до складу громади увійшло село Піщатинці що раніше входило до складу колишнього Шумського району.

Північна частина колишнього Збарзького району у кількості 21 сільського поселення та селища Вишнівець увійшла до новоутвореної Вишнівецької громади.

Загалом, серед восьми новоутворених територіальних громад, з яких складається Кременецький район, чотири міські, а саме: Шумська, Кременецька, Лановецька та Почаївська, одна селищна – Вишнівецька, а також три сільські громади – Великодедеркальська, Борсуківська та Лопушненська (рис.2.) [1,3].

Найбільшою за площею є новоутворена Шумська міська громада (637,9 км²), за цим показником вона займає перше місце не тільки в Кременецькому районі, але й в Тернопільській області загалом. Площа території Шумської громади складає 76% від площі колишнього Шумського району. На другому та третьому місцях за площею території, знаходиться Кременецька (527 км²) та Лановецька (481,4 км²) міські громади, за цими показниками вони відповідно займають четверте та п'яте місце в області. Четвертою за площею в Кременецькому районі та шістнадцятою в Тернопільській області в є Вишнівецька селищна громада (324,3 км²). Середньою за розміром відносно інших громад свого району (5-та) а також області (27-ма) є Почаївська міська громада (218,3 км²). Щодо сільських громад району то вони є значно меншими за площею відносно вище згаданих. Великодедеркальська громада (165 км²) – 6-та за в районі та 37-ма в області, Борсуківська (152,8 км²) та Лопушненська (144 км²) громади відповідно займають 7-8 місця за площею в Кременецькому районі та 41-42 в Тернопільській області.

Розглянувши кількість поселень та кількість рад що об'єдналися у складі громад Кременецького району, встановлюємо позиції кожної громад за цими показниками (таблиця 1).

Таблиця 1

Склад громад Кременецького району за типом та чисельністю населених пунктів

Назва громади	тип	Кількість рад, що об'єдналися	Кількість міст	Кількість селищ	Кількість сіл
Борсуківська громада	сільська	7	0	0	11
Великодедеркальська громада	сільська	8	0	0	13
Вишнівецька громада	селищна	13	0	1	27
Лановецька міська громада	міська	20	1	0	40
Лопушненська громада	сільська	5	0	0	11
Шумська громада	міська	23	1	0	43
Кременецька громада	міська	17	1	0	43
Почаївська громада	міська	7	1	0	11

Перше місце в Кременецькому районі за кількістю кількість рад, що об'єднали, а також четверте в Тернопільській області займає Шумська міська громада, до її складу якої увійшло 23 ради, куди належать 43 сільських населених пункти та місто Шумськ. Двадцять рад об'єднала в своєму складі Лановецька міська громада, за цим значенням вона займає друге місце в районі та дев'яте в області, до її складу увійшли 40 сільських населених пунктів та місто Ланівці. До складу Кременецької міської громади увійшло 17 рад, куди належать 43 сільських населених пункти та місто Кременець, за цим показником громада займає третє місце в районі та тринадцяте в області. Вишнівська селищна громада, до складу якої входять 27 сіл та селище Вишнівець утворилася в наслідок об'єднання 13-ти рад, вона є

четвертою за даним показником в районі та тринадцятою в області. Великодедеркальська сільська громада об'єднала в своєму складі тринадцять сіл що входили до восьми рад. Почаївська міська громада об'єднала дванадцять населених пунктів, з них одинадцять сіл та місто Почаїв, що належали до семи рад. По одинадцять сільських населених пунктів увійшло до складу Борсуківської та Лопушненської сільських громад, що об'єднали в своєму складі сім та п'ять рад відповідно.

Для того щоб здійснити аналіз розселення в розподілі по територіальних громадах Кременецького району, шляхом відображення чисельності та розміщення міського та сільського населення, а також густоти населення територіальних громад побудовано відповідну картосхему (рис.2.)

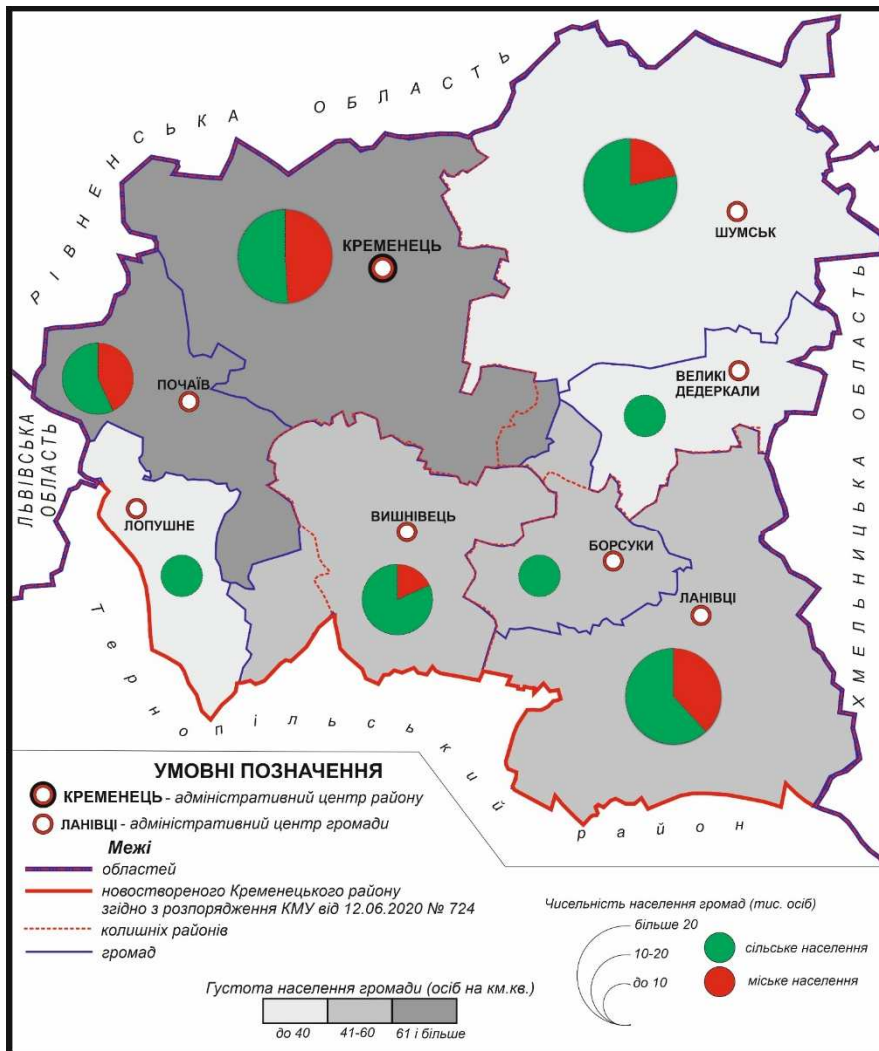

Рис. 2. Розселення населення Кременецького району в розрізі територіальних громад

Найбільшою за чисельністю населення в Кременецькому районі є Кременецька міська громада, де проживає більше 42 тисяч мешканців, це друга за кількістю населення після Тернопільської (228 тисяч. осіб) територіальна громада в області. Співвідношення частини сільсь-

кого (50,9%) та міського (49,1%) населення в громаді є практично рівним, а густина населення становить 80 осіб на кілометр квадратний, за цим значенням громада займає восьме місце в області. На другому місці за кількістю населення серед громад Кременецького району та

одинадцятому в області, знаходиться Шумська громада, тут проживає більше 25 тисяч жителів, більшість населення якої (78,4%) проживає у сільській місцевості. Відповідно через значну площу території, а також переважання сільських населених пунктів середня густина населення Шумської громади становить всього 39 осіб на кілометр квадратний, та займає 45 місце за цим показником серед усіх громад області, а також передостаннє місце серед міських громад області, менша густина населення серед міських громад тільки в Підгаєцькій громаді Тернопільського району (35 осіб на км²). Третьою за чисельністю населення в Кременецькому районі та тринадцятою в області є Лановецька громада, тут проживає близько 22 тисяч жителів. В Лановецькій міській громаді також переважає частка сільського населення, яка становить 61,8% від всіх мешканців громади. За густотою населення, 46 осіб на кілометр квадратний, Лановецька громада займає четверте місце в районі та 36-те в області. В Почаївській міській громаді Кременецького району проживає більше 18 тисяч мешканців, тут як і в двох попередніх переважає сільське населення – 57,1% від кількості жителів громади. Через співвідношення площі території та кількості жителів Почаївська громада є найбільш густозаселеною в Кременецькому районі (83 особи на км²) та займає восьму позицію за даним значенням серед громад області. П'ятою за чисельністю населення в Кременецькому районі та дев'ятнадцятою в області є Вишнівецька селищна громада, майже 18 тисяч жителів, переважна більшість мешканців громади (81,7%) проживають у сільській місцевості. За густотою населення (54 особи на км²) громада займає третє місце в районі та лише 31 в області. Кількість населення Борсуківської та Великодедеркальської сільських громад є приблизно рівною, та становить близько 6,4 тисяч жителів у кожній, за цим показником вони займають відповідно 46-47 позиції серед громад області. Густина населення Борсуківської громади становить 42 особи на кілометр квадратний, за цим показником вона є п'ятою в Кременецькому районі, та ділить 40-42 позиції в області. Густина населення Великодедеркальської громади є такою ж, як і в Шумській громаді і становить 39 осіб на кілометр квадратний. Останню позицію за кількістю населення серед громад Кременецького району займає Лопушненська сільська громада, тут проживає близько 5,2 тисяч жителів, вона також є однією з найменш населених в області – 50 позиція з 55 громад. Крім цього Лопушненська є найменш густонаселе-

ною в Кременецькому районі – 36 осіб на кілометр квадратний, та займає 49-ту позицію серед громад області за даним показником.

Відобразивши розміщення транспортних шляхів відносно населених пунктів району, та їхнього колишнього та теперішнього адміністративного статусу, (рис. 3.) можемо судити про конфігурацію опорного каркасу розселення. Кременецький район складає північну вершину радіально-кільцевого опорного каркасу розселення Тернопільської області, прикладом цього є магістральне сполучення, що проходить з півночі на південь, через місто Кременець та селище Вишнівець у напрямку міста Тернопіль, який знаходиться у центрі даного каркасу, а також регіональні та місцеві шляхи сполучення, що проходять через центри громад в напрямку на південь та формують північні дуги обласного каркасу.

Якщо ж розглядати окремо опорний каркас розселення Кременецького району, то враховуючи кількість шляхів сполучення в напрямку до населених пунктів, що були районними центрами, а саме Кременця, Шумську та Ланівців можна констатувати, що вони є транспортними вузлами районного значення. Інші центри громад району, окрім Лопушного також перебувають не перетині значної кількості автошляхів. Враховуючи розміщення на території району кількох таких центрів, опорний каркас розселення можна вважати багатоядерним, основними ядрами якого виступають більшість центрів громад.

Для чіткішого виділення ядер притягання населення зіставляємо територіальне розташування шляхів сполучення з людністю населених пунктів району та густотою розміщення населення в розрізі колишніх рад (рис. 4.) Розглянувши картосхему (рис. 4.) чітко простежуємо чотири найбільш яскраво виражених ядра притягання населення, на основі колишніх центрів районних систем розселення (Кременець, Шумськ та Ланівці), а також кушового центру - селища Вишнівець, що тепер стали центрами територіальних громад.

Концентрація більш значних населених пунктів поблизу міста Кременець зміщена на північний захід від нього, тут можна виділити села Підлісці, Іква, Біла Криниця, Сапанів та Великі Бережці. В південному передмісті Кременця розташовані менш значні за чисельністю села Бонівка та Жолоби, далі на південь щільність розміщення населення спадає. Більш далі в напрямку на південь та на схід, здовж магістралі та регіональної траси концентрація населення є менш значною.

Рис. 3. Транспортна мережа Кременецького району

Місто Шумськ, є найбільш чітко вираженим ядром притягання населення в основі колишньої районної, а тепер кушової системи розселення, це відображається густою щільністю населення всіх оточуючих його територій колишніх сільських рад, а також променеподібною схемою шляхів сполучення, здовж яких розташовані оточуючі населені пункти. Також варто зазначити, що Шумськ знаходиться не в центрі своєї громади, а ближче до її східної частини, через що населені пункти, що знаходяться на півночі та заході громади мають менше тяжіння

до центру, та можуть формувати системи розселення місцевого рівня.

Схожу з попередньо описаною, структуру розміщення населення має Великодедеркальська громада, яка як і Шумська раніше входила до складу Шумського району. Достатньо виражене ядро концентрації населення зосереджене на північному-сході громади, його основу складає адміністративний центр громади – село Великі Дедеркалі, а також села Вовківці, Шкробатівка та Малі Дедеркалі. Інші населені пункти громади знаходяться достатньо відда-

лено від центру громади та є досить значними, щоб формувати системи розселення місцевого

рівня.

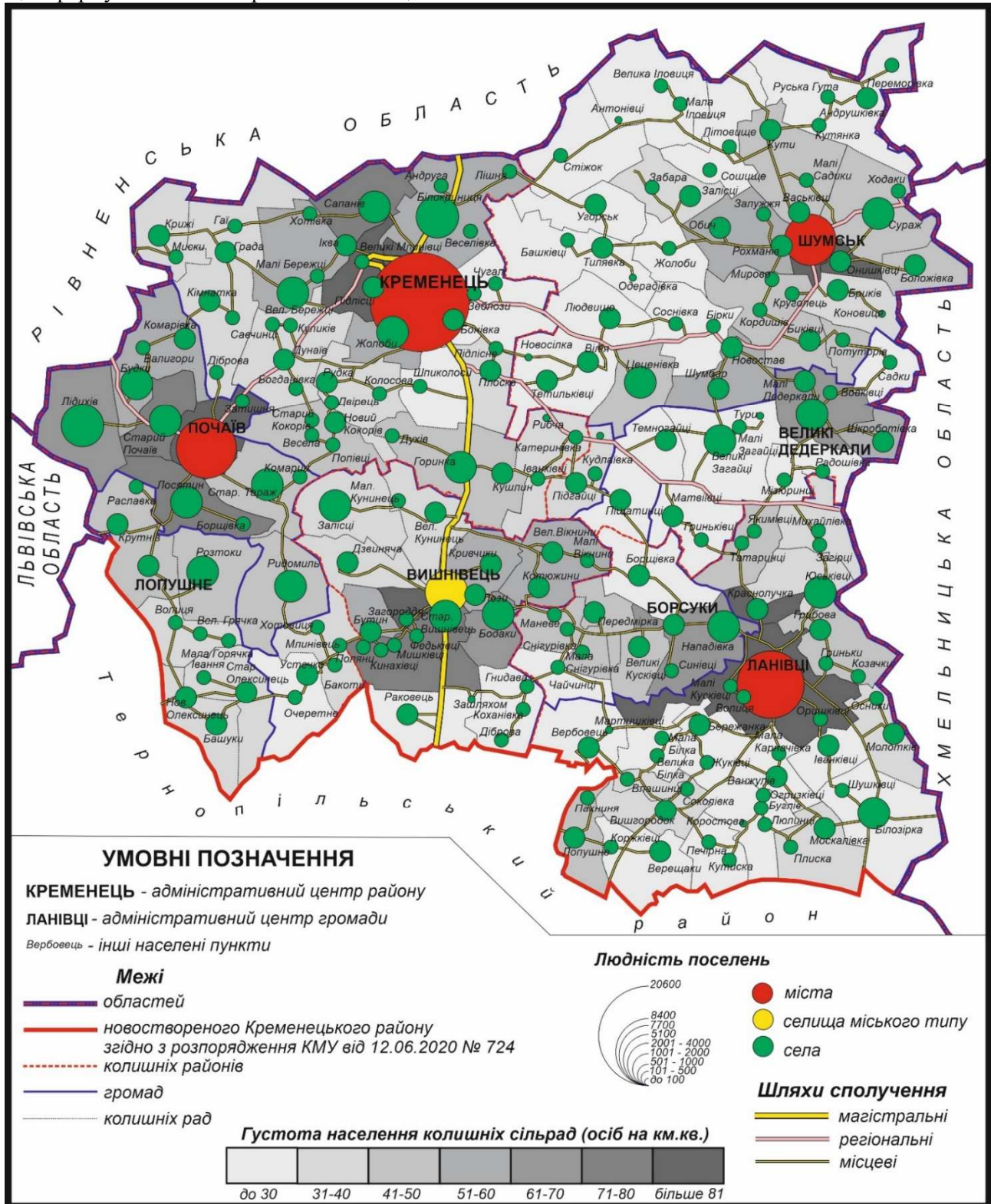

Рис. 4. Розселення населення Кременецького району

Висока густина населення Лановецької ради обумовлена значною кількістю населення самого міста відносно площі ради, а села, що складають передмістя є одними з найменших зі чисельністю жителів в усьому районі. Варто відмітити, що достатньо віддалено на південь від центру громади знаходяться достатньо знач-

ні за чисельністю населення (Білозірка, Москалівка, Верещаки, Вишгородок та Лопушене), а також за площею колишніх сільрад села, які можуть утворювати системи розселення місцевого рівня. На північний-захід від міста Ланівці розташована група сіл, які до адміністративної реформи можна було б чітко віднес-

ти до його дальнього передмістя, це адміністративний центр Борсуківської громади село Борсуки а також села Нападівка, Синівці та Великі Кусківці, проте незважаючи на зміну адміністративного статусу, завдяки територіальній близькості ядро притягання залишається незмінним.

Окреме, достатньо чітке ядро концентрації населення можна виділити в Вишнівецькій громаді це селище Вишнівець, та ряд сіл що його оточують розташованих, шляхів сполучення які променеподібною схемою розходяться від центру громади. Найбільшими населеними пунктами що розташовані неподалік центру громади та входять в дане розселенське ядро: Старий Вишнівець, Бодаки, Лози, Кривчики, великий Кунинець та Дзвиняча. Як і в кожній з вище описаних громад, тут є досить значні населені пункти, які знаходяться віддалено від центру та можуть формувати місцеві системи розселення.

Переважає більшість сільських населених пунктів Почаївської громади є одними з найбільших за чисельністю населення в районі, а відповідно і найбільш густозаселеними. Ядро притягання населення формує місто Почаїв, здовж якого розташовані села Старий Почаїв, Затиштя, Просятин, Борщівка та Старий Тераж, також до цієї групи можна село Лідихів, що розташоване за Старим Почаєвом та має близьке транспортне сполучення з центром громади. Дещо віддалено розташоване село Ридомиль, що є також досить значним за кількістю населення та хороше транспортне сполучення з центром.

Лопушнянська громада має виражений лінійно вузловий тип опорного каркасу розселення, та відносно рівномірну концентрацію населення по території громади. Через таку особливість важко виділити певне ядро притягання населення, проте можна припустити можливість формування двох місцевих систем розселення, на півночі та півдні громади.

Для більш чіткого відображення зав'язків та можливостей взаємодії між центрами територіальних громад Кременецького району, шляхом аналізу шляхів сполучення було визначено найбільш вигідні транспортні шляхи між ними, та обчислено коефіцієнт транспортної доступності (рис. 5.) Саме показник транспортної доступності є одним із основних складових компонентів, що може сприяти або перешкоджати соціально-економічному розвитку території. За його допомогою можна встановити переваги та недоліки територіального розташування населеного пункту відносно інших компонентів системи розселення на

регіональному і локальному рівнях.

Найбільш вигідну транспортну доступність відносно інших центрів громад Кременецького району мають місто Кременець та селище Вишнівець, воно розташовані здовж магістралі, що проходить через центральну частину області та мають можливість вигідного сполучення з центрами інших громад. Як видно на картосхемі (рис. 5.) місто Кременець має сполучення з Шумськом, Почаєвом, Великими Дедеркалами та Вишнівцем через 1 граф, а з Ланівцями, Борсуками та Лопушним через два графи що в сумі становить 10 графів на коефіцієнт транспортної доступності менше 1. Така сама ситуація по відносно селища Вишнівець, що має з'єднання з Кременцем, Почаєвом, Лопушним та Борсуками через 1 граф та через два графи з іншими центрами громад, та в сумі має найбільш вигідну транспортну доступність. На другому шаблі за вигідністю транспортної доступності знаходяться Почаїв та Великі Дедеркали, що в сумі набрали по 13 графів, найменш вигідне сполучення відносно Почаєва має місто Ланівці, а відносно Великих Дедеркал - село Лопушне.

На третьому шаблі за вигідністю транспортного сполучення знаходиться село Борсуки, найбільш вигідним для нього є сполучення з містами Вишнівець та Ланівці, а найменш вигідним з містом Шумськ. Ще менш вигідну транспортну доступність мають міста Шумськ та Ланівці, що розташовані в східній частині району, така позиція значною мірою зумовлена 4 графами в напрямку до центру Лопушнянської громади. Відповідно географічне розташування села Лопушне зумовлює його найменш вигідну транспортну доступність відносно інших центрів громад.

Значення транспортної доступності районного центру, що зазвичай є найбільшим населеним пунктом району, та володіє найбільшим спектром можливостей надання адміністративних та соціальних послуг, є надзвичайно важливим, та визначається тим наскільки швидко та зручно туди можна дістатися з іншого населеного пункту і назад. Для аналізу транспортної доступності міста Кременець відносно населених пунктів, було побудовано картосхему, де за допомогою графів відображено можливості його сполучення з найбільшими поселеннями району (рис. 6.)

Найвищий показник транспортної доступності мають майже всі колишні центри сіл, що розташовані на території Кременецької громади (1-2 графи). Також найвищий показник транспортної доступності мають села Стіжок, Угорськ, Людвище, Вілія та Цеценівка Шумсь-

кої громади, для них цей показник є кращим ніж відносно міста Шумськ що є центром їхньої громади.

Другу лінію щодо транспортної доступності до міста Кременець, у вигляді півкола формують населені пункти що розташовані в сусідніх громадах. До вказаної групи входять села Крижі та Попівці Кременецької громади, а також адміністративні центри сусідніх громад Почаїв та Вишнівець з селами поблизу, а також

Великі Дедеркали чия громада не межує з Кременецькою.

В третю лінію транспортної доступності входять віддалені від Кременця населені пункти Лопушнянської громади разом з селом Лопушним, Вишнівецької громади разом з селищем Вишнівець, Борсуківської громади разом з селом Борсуки, села північної частини Лановецької громади разом із містом Ланівці, найвіддаленіші села Великодедеркальської громади, місто Шумськ та села поблизу нього.

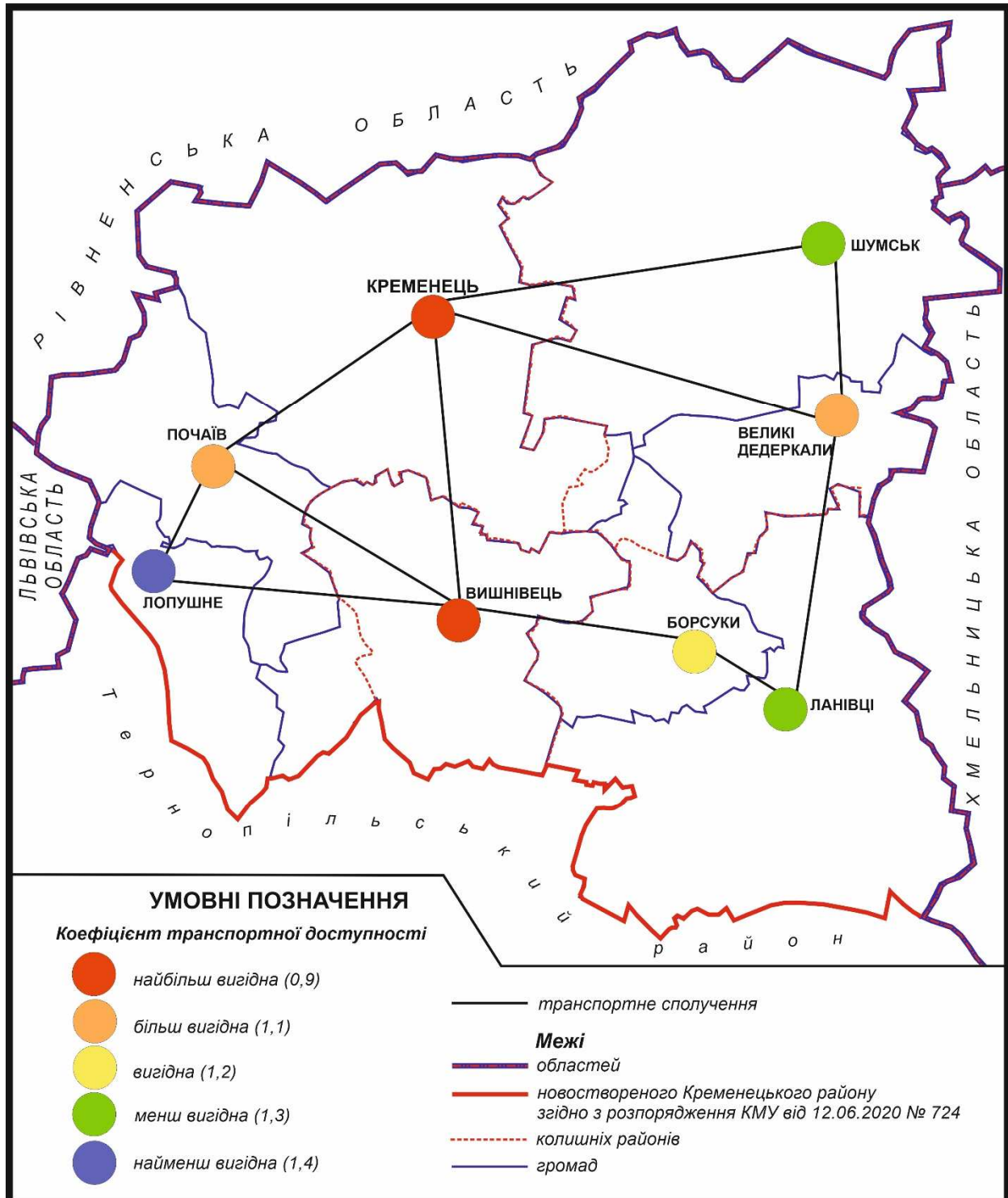

Рис. 5. Транспортна доступність між центрами громад Кременецького району

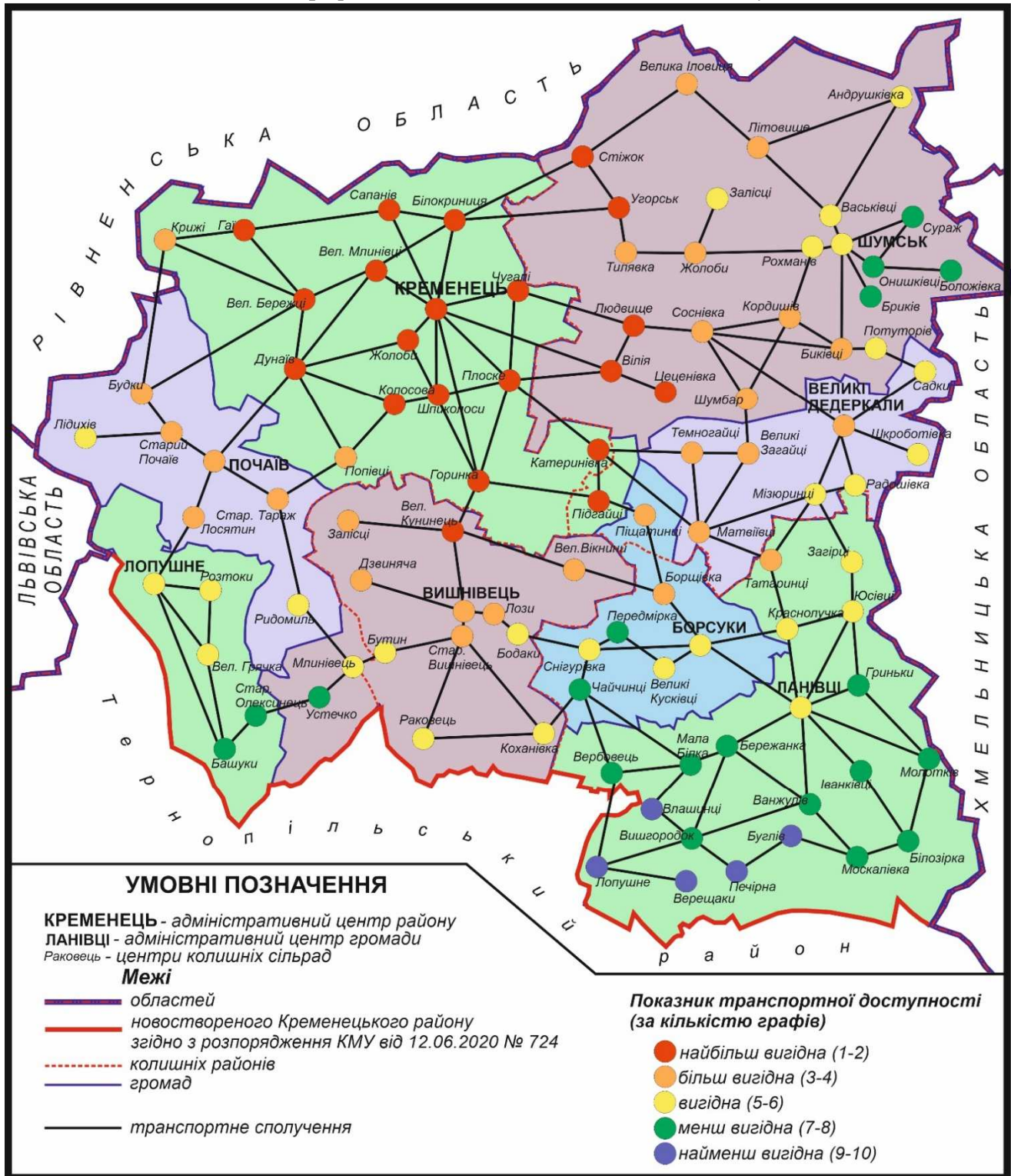

Рис. 6. Транспортна доступність адміністративного центру Кременецького району (міста Кременець) відносно населених пунктів району

Менш вигідну транспортну доступність мають села, що розташовані на крайньому сході Шумської громади, села Старий та південної частини Лопушнянської та Вишнівецької гр-мад (Башуки, Старий Олексинець та Устечко), села Передмірка та Чайчинці Борсуківської громади та більшість сіл центральної та південної частини Лановецької громади.

Найменш вигідну транспортну доступ-

ність відносно міста Кременець мають населені пункти, що розташовані на півдні Лановецької громади (Влашинці, Лопушне, Верещаки, Печірна та Буглів) які в сумі набрали 9-10 графів.

Висновки. В результаті проведеного дослідження встановлено:

1. Реформа децентралізації призвела до переформатування рівнів системи розселення Тернопільської області та трансформацію

- систем міжрайонного рівня в районні, а систем районного рівня в кущові.
2. Новоутворений на півночі Тернопільської області Кременецький район сформований шляхом об'єднання в ньому територій колишнього Кременецького, Шумського, Лановецького та північної частини колишнього Збарзького районів, причому Лановецький, за особливостями транспортного сполучення, район раніше міг відноситися до Тернопільської міжрайонної системи розселення.
 3. Межі новоутворених територіальних громад переважно проходили по межах колишніх районів, та розділялися шляхом поділу цих районів на частини, з відходженням більшої частини в підпорядкування міста, що до цього було центром району, є більшим за кількістю населення та більш потужним в соціально-економічному плані.
 4. Найбільшими за площею та чисельністю населення є Кременецька, Шумська, Лановецька громади. Середніми за тими ж показниками є Почаївська та Вишнівецька громади. Найменшими за площею та чисельністю населення є Великодедеркальська, Борсуківська та Лопушлянська громади.
 5. Міське населення присутнє в усіх громадах окрім Великодедеркальської, Борсуківської та Лопушлянської. Найвищу частку міського населення, а відповідно найвищий рівень урбанізації має Кременецька громада.
 6. Найвищу густоту населення мають Кременецька та Почаївська громади, середню Лановецька, Вишнівецька та Борсуківська, найнижчу Шумська, Великодедеркальська та Лопушлянська.
 7. Міста, що були центрами колишніх районів знаходяться на вершині північної дуги радіально-кільцевого опорного каркасу розселення Тернопільської області
 8. Опорний каркас розселення самого Кременецького району відносно розміщення шляхів сполучення, відносно центрів громад можна вважати багатоядерним. Це підтверджується шляхом накладання транспортної мережі на картосхему людності населених пунктів та щільності розміщення населення в межах колишніх рад.
 9. Чітко виділені ядра притягання населення на основі центрів колишніх районів, а також міста Почаїв та селища Вишнівець. Менш потужним але достатньо вираженим є ядро притягання населення до центру Великодедеркальської громади. Ядра притягання населення Лановецької та Борсуківської громад тяжіють до їхніх адміністративних центрів, а через близьке географічне положення зливаються в одне. Через лінійно вузловий тип опорного каркасу розселення та рівномірну густоту населення в Лопушлянській громаді не виділено ядро притягання населення.
 10. Найвищий показник транспортної доступності мають місто Кременець та селище Вишнівець через які проходить центральна магістраль в напрямку до міста Тернопіль, а менш вигідну міста Шумськ та Ланівці та найменш вигідну село Лопушне, що є адміністративним центром Лопушлянської громади.
 11. Найбільш вигідну транспортну доступність до районного центру мають більшість населених пунктів Кременецької громади, на передостанній лінії транспортної доступності до райцентру знаходяться села Лопушлянської громади, східної частини Шумської та центральної частини Лановецької громади. Найменш вигідну транспортну доступність до райцентру мають села південної частини Лановецької громади.

Перспективи використання результатів дослідження. Результати дослідження в даному напрямку, зрештою дають змогу виявити та звернути увагу на позитивні та негативні аспекти процесу децентралізації, встановити дієві переваги реформи, які почитають проявляти себе практично, а також певні недоліки для виправлення та можливого усунення їх у майбутньому. Оскільки, основна мета таких перетворень полягає у забезпеченні досягнення ефективності управління та забезпечення високого рівня розвитку та функціонування економічного та соціального сектору на всіх його ієрархічних рівнях.

Література:

1. Gromada.info — Портал об'єднаних громад України URL: <https://gromada.info/> (дата звернення: 16.03.2023).
2. Niemets, L., Sehida, K., Kravchenko, K., Tebieniwa, I., Pohrebyskiy, T. (2020). Регіональні системи розселення в Україні: особливості розвитку в умовах реформи децентралізації. *Часопис соціально-економічної географії*, 29, 6-17.
3. Децентралізація дає можливості. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (дата звернення: 10.03.2023).
4. Джаман, В.О. (2003). Регіональні системи розселення: демографічні аспекти. *Чернівці: Рута*, 2.
5. Доценко, А.І. (2010). Сільське розселення в Україні: динаміка та структура. Київ: РВПС України НАН України. Фенікс. 288.
6. Доценко, А. І. (2010). Територіальна організація розселення (теорія та практика). К.: НАН України, РВПС України, К.: «Фенікс».

7. Заблотовська, Н. В., Левіцька, І. В. (2013). Сучасні особливості формування та розвитку Хмельницької міжрайонної системи розселення. *Науковий вісник Чернівецького університету. Географія*, (672-673), С.92-94.
8. Заставецька, Л. (2013). Принципи формування і механізми функціонування нових територіальних громад і систем розселення у процесі реформування адміністративно-територіального устрою України. *Науковий вісник Чернівецького університету. Географія*, (672-673), 95-100.
9. Заставецька, Л. Б. (2008). *Трансформація системи розселення регіону в умовах удосконалення адміністративно-територіального устрою України (на прикладі Тернопільської області)* (Doctoral dissertation, Автореф. дис. к. г. н., Чернівці, 2008,-21 с).
10. Заставецька, Л. Б. (2013). Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України: Монографія. *Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка*.
11. Качайло, М. М., Влах, М. Р. (2017). Чинники і напрямки трансформації системи розселення регіону у сучасних умовах (на прикладі Закарпатської області). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*, 43(2).
12. Кобець, К. (2021). Сучасні трансформаційні процеси в системі розселення Запорізької області в результаті реформування адміністративно-територіального устрою. *Часопис соціально-економічної географії*, 31, 57-68.
13. Костащук, І., Ячнюк, М. (2022). Географічні особливості формування локальних систем розселення в умовах децентралізації (на прикладі Чернівецького району). *Věda a perspektivy*, (7 (14)).
14. Лажник, В., Пугач С. (2017). Просторовий аналіз особливостей розселення населення Волинської області з використанням центрографічного методу. *Часопис соціально-економічної географії*, 22(1), 111-117.
15. Мезенцев, К. В., Неліпа, К. Г. (2018). Пострадянські трансформації системи розселення індустріального регіону–кейс Запорізької області. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*, (9), 69-78.
16. Нападівська, Г. Ю., & Пилипенко, І. О. (2018). Просторовий аналіз процесу об'єднання територіальних громад. *Регіон–2018: стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 8-9 листопада, 2019 р.)*.–Х.: ХНУ імені ВН Каразіна, 181-183.
17. Нападівська, Г. Ю. (2019). Особливості сільського розселення в контексті децентралізації (на прикладі Херсонської області). *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: географічні науки*, (10), 48-55.
18. Немець, К., Вірченко, П., Кравченко, К. (2015). Особливості розселення населення у Харківській області (з позицій системного підходу). *Часопис соціально-економічної географії*, 18(1), 80-86.
19. Пітюренко, Ю. І. (1974). Методичні питання виділення територіальних систем міських поселень і вивчення їх мети. *ЮІ Пітюренко. Економічна географія*.—Вип, 16, 40-47.17
20. Яворська, В., Коломієць, К. (2015). Формування територіальних систем розселення Миколаївської області у структурі Одеської міжобласної системи розселення.
21. Яценко, В. О. (2017). Класифікація територіальних громад як групових систем розселення за територіальними особливостями формування та розвитку.

References:

1. Gromada.info — Portal obiednanykh hromad Ukrainy URL: <https://gromada.info/> (data zvernennia: 16.03.2023).
2. Niemets, L., Sehida, K., Kravchenko, K., Telebieniava, I., Pohrebskyi, T. (2020). Rehionalni systemy rozselennia v Ukraini: osoblyvosti rozvytku v umovakh reformy detsentralizatsii. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafiï*, 29, 6-17.
3. Detsentralizatsiia daie mozhlyvosti. URL: <https://decentralization.gov.ua/> (data zvernennia: 10.03.2023).
4. Dzhaman, V.O. (2003). Rehionalni systemy rozselennia: demohrafichni aspekty. Chernivtsi: Ruta, 2.
5. Dotsenko, A.I. (2010). Silske rozselennia v Ukraini: dynamika ta struktura. Kyiv: RVPS Ukrainy NAN Ukrainy. Feniks. 288.
6. Dotsenko, A. I. (2010). Terytorialna orhanizatsiia rozselennia (teoriia ta praktyka). K.: NAN Ukrainy, RVPS Ukrainy, K.:«Feniks.
7. Zablotska, N. V., Levitska, I. V. (2013). Suchasni osoblyvosti formuvannia ta rozvytku Khmelnytskoi mizhraionnoi systemy rozselennia. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Heohrafiia*, (672-673), S.92-94.
8. Zastavetska, L. (2013). Prynysy formuvannia i mekhanizmy funktsionuvannia novykh terytorialnykh hromad i system rozselennia u protsesi reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu. Heohrafiia*, (672-673), 95-100.
9. Zastavetska, L. B. (2008). Transformatsiia systemy rozselennia rehionu v umovakh udoskonalennia administratyvnoterytorialnoho ustroiu Ukrainy (na prykladi Ternopil'skoi oblasti) (Doctoral dissertation, Avtoref. dys. k. h. n., Chernivtsi, 2008,-21 s).
10. Zastavetska, L. B. (2013). Systemy rozselennia i heoprostorovi problemy vdoskonalennia administratyvno-terytorialnoho ustroiu Ukrainy: Monohrafiia. Ternopil: TNPU im. V. Hnatiuka.
11. Kachailo, M. M., Vlach, M. R. (2017). Chynnyky i napriamky transformatsii systemy rozselennia rehionu u suchasnykh umovakh (na prykladi Zakarpatskoi oblasti). *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: heohrafiia*, 43(2).
12. Kobets, K. (2021). Suchasni transformatsiini protsesy v systemi rozselennia Zaporizkoi oblasti v rezultati reformuvannia administratyvno-terytorialnoho ustroiu. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafiï*, 31, 57-68.
13. Kostashchuk, I., Yachniuk, M. (2022). Heohrafichni osoblyvosti formuvannia lokalnykh system rozselennia v umovakh detsentralizatsii (na prykladi Chernivetskoho raionu). *Věda a perspektivy*, (7 (14)).
14. Lazhnik, V., Puhach S. (2017). Prostorovyi analiz osoblyvostei rozselennia Volynskoi oblasti z vykorystanniam tsentrografichnoho metodu. *Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafiï*, 22(1), 111-117.
15. Mezentsev, K. V., Nelipa, K. H. (2018). Postradianski transformatsii systemy rozselennia industrialnoho rehionu–keis Zaporizkoi oblasti. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii «Heohrafichni nauky»*, (9), 69-78.
16. Napadovska, H. Yu., & Pylypenko, I. O. (2018). Prostorovyi analiz protsesu obiednannia terytorialnykh hromad. *Rehion–2018: stratehiia optymalnoho rozvytku: materialy mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kharkiv, 8-9 lystopada, 2019 r.)*.–Kh.: KhNU imeni VN Karazina, 181-183.
17. Napadovska, H. Yu. (2019). Osoblyvosti sil'skoho rozselennia v konteksti detsentralizatsii (na prykladi Khersonskoi oblasti). *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Serii: heohrafichni nauky*, (10), 48-55.

18. Niemets, K., Virchenko, P., Kravchenko, K. (2015). Osoblyvosti rozselennia naseleння u Kharkivskii oblasti (z pozytsii systemnoho pidkhodu). Chasopys sotsialno-ekonomichnoi heohrafii, 18(1), 80-86.
19. Pitiurenko, Yu. I. (1974). Metodichni pytannia vydilennia terytorialnykh system miskykh poselen i vyvchennia yikh mety. YuI Pytiurenko. Ekonomichna heohrafia.—Vyp, 16, 40-47.17
20. Yavorska, V., Kolomiets, K. (2015). Formuvannia terytorialnykh system rozselennia Mykolaivskoi oblasti u strukturi Odeskoi mizhoblasnoi systemy rozselennia.
21. Yatsenko, V. O. (2017). Klyasifikatsiia terytorialnykh hromad yak hrupovykh system rozselennia za terytorialnymy osoblyvostiamy formuvannia ta rozvytku.

Abstract:***M. V. SALII.* THE SETTLEMENT SYSTEM OF THE KREMENETS DISTRICT AND FEATURES OF TRANSFORMATION IN THE CONTEXT OF DECENTRALIZATION**

The author analyzes past and current publications of scholars who have worked on the study of settlement in its methodological, theoretical and practical aspects, before the reform of the administrative-territorial structure in Ukraine and the research that took place during and after its implementation. The analysis of features of composition of the Ternopil regional system of settlement is carried out to realization of reform of decentralization.

The inter-district inwardly regional, district and shurb systems of settlement of the Ternopil area are described that can be clearly traced to realization of administrative-territorial reform their composition and amount are indicated and also the centers of the systems of settlement of all levels are marked.

The author analyzes the impact of the decentralization reform on the reformatting of the levels of the settlement system and its transformation. It is noted that as a result of such changes, inter-district systems have been transformed into district systems, and new systems of settlement of the next level with centers in the administrative centers of communities have emerged within the former districts.

The detailed analysis of the changes and transformations that have taken place within the Ternopil regional system of settlement is carried out.

The article describes and analyzes the newly formed settlement system of Kremenets district, which was formed on the basis of the northern districts of Ternopil region.

Administrative composition of newly formed Kremenets district is analyzed, in relation to distribution of territories of former administrative districts between newly formed territorial communities and including to them of territory of former village soviets and inhabited items.

The composition of each of the new communities is analyzed by the number of amalgamated councils, the quantity of settlements, amount of cities, villages and settlements of municipal type in their composition.

The place of each community in the district is determined by the area and population within the district, as well as in comparison with all other communities in the Ternopil region that are part of other districts.

The analysis of population settlement was carried out in the context of territorial communities of Kremenets district, by displaying the number and location of urban and rural population, as well as the population density of territorial communities.

By mapping the transport network and overlaying it with the location of Kremenets district settlements, indicating their administrative status, the author has determined its place in the structure of the settlement framework of the region, as well as identified the local supporting frame of settlement that is characteristic of Kremenets district and the main cores of this framework.

The level of transport accessibility of the hundred largest settlements of each community, which were the centers of the councils, was analyzed in relation to the administrative center of Kremenets district, the city of Kremenets, by drawing up a map. The most and least favorably located settlements of each community were identified.

Keywords: Ternopil region, Kremenets district, decentralization, administrative structure, settlement system, territorial community, transport accessibility

Надійшла 04.05.2023 р.